

ECOLOGIE

Schaarste en hyperconsumptie vanuit de politieke ecologie¹

Het kan niet altijd vijf voor twaalf blijven. De opwarming van de aarde en de klimaatveranderingen maken het met de dag meer zichtbaar en voelbaar dat we fundamentele ecologische grenzen overschrijden. Dat we op veel te grote voet leven, leren ook de alsmaar meer verfijnde berekeningen van onze ecologische voetafdruk. De tijd voor langzame bijsturing is stilaan voorbij, er is nood aan radicale ecologische keuzes om ons energie- en grondstoffenverbruik te verminderen en om de uitstoot van broeikasgassen en afval te laten afnemen. Dat vereist niet alleen ecologische innovatie, maar ook een anders omgaan met schaarste en oneindige behoeften. Hoe kijkt de politieke ecologie naar een economie van het genoeg?

Ecologische innovatie: een eerste stap

Ecologische innovatie biedt ontzettende kansen om de milieuschade te beperken. Het streefdoel is door betere technologie, betere organisatie van de productie en aangepaste consumptie tot een ontkoppeling te komen tussen de geproduceerde welvaart en de milieuschade die dit met zich brengt. Men spreekt van factor-4 of factor-10: innovaties die dezelfde welvaart mogelijk maken met slechts één vierde of op termijn zelfs maar één tiende van de huidige milieubelasting.

Alle regeringen in Europa promoten eco-efficiëntie, de ene (in Scandinavië of Duitsland) al actiever dan de andere (in Vlaanderen of in België). Het lijkt de veiligste weg en de weg van de minste weerstand naar een vorm van duurzame ontwikkeling. Technologisch optimisme overheerst en niemand is tegen technologische innovatie gekant. Bovendien vereist dit van consumenten bijna geen inspanningen. Eco-efficiëntie spiegelt win-win-situaties voor: blijvende consumptiemogelijkheden van betere producten. Met een efficiëntere economie en betere technologie kunnen we de impact op het milieu sterk beperken, zonder fundamentele aanpassingen aan onze levensstijl. Dus waar wachten we als producenten en consumenten nog op?

De wereld is echter complexer. Eco-efficiëntie werkt, maar zorgt voor minder tastbare resultaten dan de voorstanders verhopen. Meer nog, ondanks een hogere eco-efficiëntie blijft onze ecologische voetafdruk groeien. Twee onverwachte schaduwzijden maken het plaatje minder rooskleurig.

De moeizame doorbraak van eco-efficiëntie

Een eerste schaduwzijde is de trage en beperkte doorbraak van eco-efficiëntie. Het is verbazend hoe moeizaam zelfs de kleinste aanpassingen om onze levensstijl duurzamer te maken doordringen in de samenleving. Het gevoel van urgentie lijkt zowel bij

“Ecologie weegt amper in het overheidsbeleid. Het beleid is vooral symbolisch. Een energielabel hier en een premie ginder: veel meer willen onze overheden niet wegen op consumptiepatronen.”

het beleid, het bedrijfsleven als bij consumenten te ontbreken.

Zo duurde het in Vlaanderen ruim twintig jaar voor men huishoudelijk afval systematisch recycleerde. De stap van alles-in-één-zak en storten of verbranden maar naar een integraal afvalbeleid gebeurde in slow

motion. De nieuwe meerderheid in de stad Antwerpen – nu zonder Groen! – komt er zelfs op terug. De productie van afval steeg ondertussen nog en pas aan het begin van de 21ste eeuw is er enige stagnatie in de groei van afval. Of nog: meer dan dertig jaar na de eerste oliecrisis van 1973 blijven Vlaamse huizen gemiddeld even slecht geïsoleerd als die rond de Middellandse Zee. Of nog: ruim twintig jaar na de doorbraak van de computers is de recyclage van de snel verouderende toestellen amper georganiseerd, tenzij we de sweatshops met kinderarbeid in derde wereldlanden als behoorlijke recyclage beschouwen?

Waarom vinden ecologische innovaties zo traag ingang? Een deel van de verantwoordelijkheid ligt bij de consumenten. De meerderheid is relatief behoudsgezind tegenover milieuarargumenten. We willen wel voortdurend nieuwe dingen, maar duurzaamheid vormt voor velen nog amper een verkoopargument. Te vaak blijft de laagste prijs bij aankoop een doorslaggevend argument. Dat men de ‘besparing’ dan later vele malen terugbetaalt met een hogere energiefactuur of met een kortere levensduur, dat blijft een verborgen kost. Vele mensen kopen hier en nu.

Maar ook de meeste bedrijven gebruiken allesbehalve de best beschikbare technologie. Oude productielijnen zijn nog niet afgeschreven of ze zijn winstgevender dan nieuwe eco-efficiënte investeringen. Een typevoorbeeld hier is de nucleaire sector: de afgeschreven kerncentrales zijn winstgevende melkkoeien voor Electrabel. Zolang de overheid toelaat dat de kassa rinkelt, kunnen investeringen in groene stroom hier zeer moeilijk tegen op. Andere voorbeelden zijn de auto-industrie, waar hybride voertuigen of wagens die minder dan 4 liter per 100 kilometer verbruiken nog niche-producten zijn, in een markt waar men volumes, vermogens en dus ook verbruik blijft opdrijven. Of kijken we naar de bouwsector, waar ondanks steeds strengere isolatienormen een totaalaanpak om te komen tot energiezuinige woningen nog steeds ontbreekt. Of een laatste voorbeeld: de hype van televisies met platte beeldschermen. Die kosten niet alleen een veelvoud van de klassieke kleurentelevisies met grote schermen, ze verbruiken ook veel meer stroom. De milieu-impact neemt toe in plaats van af.

Dit blijft vooral mogelijk, omdat ecologie amper weegt in het overheidsbeleid. De eerste fase van het milieubeleid wordt stilaan volwassen, waar het gaat om het beperken van lucht-, water- of bodemvervuiling. Hier groeit regelgeving én controle, al zijn we nog lang niet op een ecologisch noodzakelijk niveau. Maar naar gebruik van grondstoffen en energie of naar het beperken van de ecologische voetafdruk staan we in de kinderschoenen. Het beleid is vooral symbolisch. Een energielabel hier en een premie ginder: veel meer willen onze overheden niet wegen op consumptiepatronen. Op de vrije markt is de soevereine consument zowat heilig verklaard. Zelfs de overheid kiest amper nog voor het algemene belang als het over (de gevolgen van) consumptie gaat. Zo blijft de overheidssteun voor ecologische product en procesinnovaties in de praktijk vaak relatief beperkt in vergelijking met de klassieke economische steun. Zelfs binnen de overheidssteun voor innovatie zijn ecologische criteria niet doorslaggevend. De toename van milieu-efficiëntie durft in de praktijk dan ook nog al eens tegen te vallen: vele bedrijven willen eerst vroegere investeringen afschrijven of rendabiliseren. Andere innovaties blijven ongebruikt omdat goedkopere en meer vervuilende technologie toegelaten blijft en concurrentie op prijs innovatie blokkeert.

Al deze elementen remmen een snelle omslag naar meer eco-efficiëntie. De weg naar een reductie van de milieubelasting met factor 10 is nog lang. Maar iedere stap in de richting is er één. Investeren in duurzame innovatie is dan ook de boodschap. Positief gezien speelt de wet van de stimulerende achterstand: de weerstand tot nu toe maakt dat op dit terrein nog een gigantische inhaalbeweging mogelijk is.

We consumeren de winst van eco-efficiëntie direct op

De tweede schaduwzijde en dé achilleshiel van milieu-efficiëntie is dat de milieuwinst vaak onmiddellijk verloren gaat aan andere en nieuwe vormen van consumptie. De verborgen boodschap achter eco-efficiëntie is dat de technologie alles kan oplossen en dat onze hoge levensstijl dus geen probleem vormt. Niet onze consumptiepatronen, maar een onvoldoende efficiënte productie zorgt voor een te grote milieubelasting. Zo leidt de milieuwinst niet noodzakelijk tot minder milieubelasting, noch automatisch tot een duurzame groei. De meetbare effecten van geringere milieubelasting gaan integendeel bijna onmiddellijk teniet door verdere economische groei. Als de producten die we vandaag maken het milieu al minder belasten dan enkele jaren terug, dan gaat die winst verloren, doordat we ondertussen steeds meer produceren en consumeren. Ofwel gebruiken we meer van dezelfde producten, waardoor de milieuwinst verloren gaat. Een mooi voorbeeld is het autoverkeer: het brandstofverbruik per 100 kilometer daalde door meer zuinige motoren, maar we zijn met zijn allen veel meer kilometers met de auto gaan afleggen. Ofwel stijgt het aantal producten, waardoor het totale verbruik stijgt. Opnieuw de auto: door de toename van het aantal auto's is de milieuwinst van minder verbruikende en minder vervuilende motoren meer dan tenietgedaan. Ten slotte gaat de milieuwinst vaak verloren doordat we nieuwe producten wensen of onze comforteisen alsmaar verhogen. Kijken we opnieuw naar de auto: niet alleen zijn er meer auto's en stijgt het aantal kilometers per auto, ook het type auto verandert. De milieuwinst van potentieel zuiniger auto's gaat verloren doordat we ondertussen grotere auto's kopen, met zwaardere en meer verbruikende motoren, met airconditioning in de wagen die opnieuw het verbruik opdrijft. In zijn meest extreme vorm zien we de rage naar grote, zware en benzineverspillende alleterreinwagens in de stad. Meer ruimte innemen, meer benzine of diesel verbruiken en meer luchtvervuiling produceren zijn statussymbolen. Tegen dergelijke rages valt eco-efficiëntie gewoon in het niet. Of kijken we naar het vrachtverkeer: de prognoses van de Vlaamse regering om Vlaanderen als distributieland te laten groeien, betekent zo'n toename van vrachtverkeer dat iedere milieuwinst van zuiniger auto's verloren gaat aan meer vrachtwagens.

De toenemende intensiteit van de ecologische problemen en de niet verdedigbare onrechtvaardigheid ten aanzien van de meerderheid van de huidige aardbewoners en de volgende generaties dwingen ons om onze ecologische voetafdruk te verminderen. Radicaal de kaart trekken van meer eco-efficiëntie is noodzakelijk: we hebben alle beschikbare technologie nodig om de milieu-impact van onze levensstijl te beperken. Maar hoe belangrijk meer eco-efficiëntie dus ook is, de praktijk leert dat dit geen enkele garantie biedt dat onze ecologische voetafdruk verkleint. Ondanks een groeiende eco-efficiëntie per product stijgt de globale milieubelasting. Eco-efficiëntie lijkt daarom soms dweilen met de kraan open: het geeft de indruk bezig te zijn, maar blijft vrijwillig zonder een structureel kader. Zonder meer structurele beleidsmaatregelen én een andere houding van consumenten en producenten zal dat de volgende jaren niet anders zijn.

“De verborgen boodschap achter eco-efficiëntie is dat de technologie alles kan oplossen en dat onze hoge levensstijl dus geen probleem vormt. Niet onze consumptiepatronen, maar een onvoldoende efficiënte productie zorgt voor een te grote milieubelasting.”

Naast efficiëntie ook sufficiëntie op de agenda.

Toch is het nog taboe om vast te stellen dat meer eco-efficiëntie geen garantie en zelfs geen voldoende voorwaarde is om de ecologische voetafdruk te beperken. Het uitgangspunt dat hogere productiviteit en meer innovatie per definitie goed zou zijn voor het milieu, is fundamenteel verkeerd. Ze helpen alleen

wanneer ze een onderdeel vormen van een ruimer beleid dat probeert de milieuschade te beperken en de milieu-impact te verkleinen door een kleinere ecologische voetafdruk te komen.

Duurzame ontwikkeling vereist méér dan alleen verregaande inspanningen inzake eco-efficiëntie. Het kan enkel wanneer het rijkste deel van de wereld ook haar consumptieniveau terugschroeft. Dat betekent dat we ook ons huidig en eenzijdig streven naar economische groei en verdere groei van de consumptie ter discussie moeten durven stellen. Willen we vermijden dat ook in de toekomst de winst door een grotere eco-efficiëntie verloren gaat door verdere groei, dan moeten we het debat rond sufficiëntie aangaan. Dat kan als kader dienen waarbinnen eco-efficiëntie resultaten kan hebben. Dat veronderstelt dat we anders (leren) omgaan met onze behoeften. Dit gebeurt niet zomaar. Het vereist een andere visie op schaarste, vanuit een ecologische invalshoek.

Hoe omgaan met het eeuwige tekort?

Er bestaat in ons taalgebied niet zoveel literatuur over schaarste. Bijna twintig jaar geleden publiceerde Hans Achterhuis zijn ‘Rijk van de schaarste’. In 2004 publiceerde de jonge Nederlandse filosoof Rutger Claassen ‘Het eeuwige tekort’.² Volgens Claassen bieden de utilisten en liberalen geen oplossing voor het schaarstevraagstuk. Zij verheerlijken de schaarste, als nieuwe jager-verzamelaars die eeuwigdurend streven naar meer. De ascetische houding om minder te consumeren ontsnapt daaraan, maar miskent in zijn radicale invulling het belang van genieten als deel van het goede leven.

Beide posities gaan voorbij aan de negatieve kanten van overdreven consumptie of overdreven zelfbeperking. Claassen pleit voor een pluralistische houding: *“Een bewust consumeren zodat de kenmerken van andere activiteiten in de consumptie tot hun recht komen”*.³ Zo’n synthese erkent dat de bevrediging van behoeften en verlangens een legitieme activiteit is maar stelt tegelijk dat ze niet mag uitgroeien tot de enige belangrijke activiteit in ons leven. Deze relativering van behoeftebevrediging vormt de kern van zijn pleidooi voor een pluralistisch antwoord op de schaarste. Claassen wil – voortbouwend op Hannah Arendt – de pluraliteit van het menselijk handelen opnieuw herstellen: het leven is meer dan arbeid en consumptie. Hetzelfde geldt voor de verschillende levenssferen: er is meer dan alleen de commerciële sfeer.

Toch blijft dit zogenaamde pluralistisch antwoord op de schaarste nog te vaag en vrijblijvend. Claassen zet alle argumenten klaar voor een verregaande kritiek op overconsumptie, omwille van de eenzijdigheid van onze consumptiegerichte activiteiten in het najagen van nooit genoeg. Alleen concludeert hij daaruit niet dat het ‘relativeren’ van onze verlangens en ‘bewuster’ consumeren in een meer ‘pluriform menszijn’ ook betekent dat we in het westen niet alleen anders, maar ook *minder* zullen moeten consumeren, zonder daarom het genieten van vormen van consumptie te verwerpen. Vanuit de politieke ecologie zetten we die stap wél.

Een kritische benadering van consumptie kan niet voorbij aan de ecologische noodzaak om ons consumptiegedrag en onze toenemende behoeften te herzien. De groeiende

ecologische problemen nopen ons om de pluralistische houding uit te werken tot een minder vrijblijvend pleidooi. Ik vertrek daarbij van de keuze om de verschillende levenssferen gelijkwaardiger aan bod te laten komen en koppel dit aan de ecologische noodzaak om bij te sturen. Ten slotte opent het uiteengroeien van materiële welvaart en geluk in de rijkste landen perspectieven op andere levensstijlen en andere benaderingen van het goede leven. Als nieuwe politieke denkstroming streeft de politieke ecologie naar een maximale levenskwaliteit binnen ecologische grenzen. Dit betekent een radicale kritiek op de bestaande economische productie en consumptiepatronen.

Klassieke politieke theorieën en schaarste

Om de eigenheid van de politieke ecologie te duiden, is het nodig zicht te hebben op de hoofdlijnen van de klassieke ideologieën. Voor liberalen is schaarste bijna heilig, als motor voor mens en maatschappij, als voorwaarde voor meer welvaart en economische groei. Liberalen bepleiten daarbij een maximale vrijheid van zowel producenten als consumenten. Een zo minimaal mogelijke regelgeving moet rechtszekerheid scheppen voor beide partijen en een goede werking van de markt mogelijk maken. Al de rest is aan de markt, aangestuurd door onzichtbare handen en oneindige verlangens.

Socialisten vertrekken in hun benadering van schaarste traditiegetrouw van de erg ongelijke verdeling van rijkdom en van consumptiemogelijkheden. Zowel rijkdom als schaarste zijn ongelijk en onrechtvaardig verdeeld. Socialisten kozen de kant van de kleine man in het schaarstedeбат. Een hoger en rechtvaardiger loon én herverdeling van inkomens en vermogens moest toelaten dat ook de gewone werkmán iedere dag vlees kon eten, recht had op zijn biefstuk, en ruimer op zijn deel van de materiële rijkdom. Aan het begin van de 21ste eeuw zien we bij de vele sociaal-democraten in Europa een opvallende zwenking. Met de toenemende levensstandaard verschuift het sociaal-democratisch verhaal van de kleine man naar de grotere middenklasse, van de miserabelistische benadering van armoede naar de verdediging van de doorsnee burger. Nog opvallender is de verschuiving van de arbeider over de burger naar de consument. Consumentenrechten vormen een nieuw of hernieuwd strijdpunt. Iedereen is consument, het socialisme wil er voor iedereen zijn, dus kiest het socialisme de kant van de consument. Zo pleiten sociaal-democraten vandaag voor de liberalisering van vroegere (overheids)monopolies en komen ze op voor meer consumentenrechten in een meer concurrentiële vrije markt.

De houding van de christen-democraten tegenover schaarste is historisch ambivalent. Waar ze maatschappelijk gezien een eerder liberaal groeimodel voorstaan, is er op het vlak van de individuele moraal lange tijd sprake geweest van een zekere terughoudendheid ten aanzien van persoonlijke rijkdom en verrijking. Waar er inzake ongelijkheid aandacht was voor de zwaksten, zijn doorgedreven pleidooien voor een aanpak van de vermogens van de rijken zeldzaam. Ten slotte vestigt de notie van 'rentmeesterschap' van de aarde een zekere aandacht op ecologische problemen, al blijft dat in de praktijk haast volledig ondergeschikt aan economische prioriteiten.

Wat de liberale, de socialistische en de christen-democratische benaderingen van schaarste gemeenschappelijk hebben, is dat ze geen van allen de dominantie van de markt en van consumptie fundamenteel in vraag stellen. Zij beschouwen de negatieve gevolgen van onze overconsumptie als neveneffecten, die wat de milieuschade betreft oplosbaar is door betere technologie en hogere efficiëntie. Ze gaan ook voorbij aan de groeiende kloof tussen meer consumptie en welzijn.

Een nieuwe benadering vanuit de politieke ecologie

De fundamentele vragen over de kolonisering van de leefwereld door de markt en door de consumptiologica vinden we wél bij de groene politieke stroming. De eigenheid van de politieke ecologie ligt niet in een nieuwe verklaring van de oorsprong van de schaarste, wel in de manier waarop men er mee om wil gaan.

Het ecologische discours combineert argumenten en kritieken uit de verschillende theorieën. Het vertrekt van de kritieken op het liberale en economische denken over schaarste. De uitgangspunten zijn duidelijk: de mens is van nature geen wezen met oneindige behoeften. Dat dit vandaag wel zo lijkt, is het gevolg van zowel maatschappelijke als persoonlijke keuzes van mensen.

In de meest welvarende delen van de wereld verhindert het voortdurend najagen van nieuwe behoeften ons om ten volle te genieten van die ongekende rijkdom waarin we vandaag leven. Nog meer consumptie verhoogt niet langer automatisch het welzijn of geluk van mensen, het tast soms zelfs de levenskwaliteit aan. En de ecologische voetafdruk maakt dat we de impact van onze levensstijl op het milieu zullen moeten beperken omdat we fysische grenzen overschrijden.

De politieke ecologie legt daarbij – soms in tegenstelling tot de beeldvorming – sterk de nadruk op de vrijheid en de autonomie van mensen. Vrijheid kent daarbij een brede invulling. Niet de vrijheid om nog meer te kunnen consumeren staat centraal, wel de vrijheid om een eigen leven uit te bouwen. Vrijheid binnen ecologische grenzen is het doel, consumptie wordt opnieuw een middel. Hierbij wil de politieke ecologie meer ruimte en keuzevrijheid voor levensstijlen die minder (dominant) worden gestuurd door de logica van de markt. Vrijheid moet er niet alleen zijn om iets te kopen, ze moet er ook zijn om voorkeuren te ontwikkelen en om behoeften naast of buiten de markt te bevredigen.

Op de achtergrond weerklinkt nog de Frankfurter Schule, maar dan in een hedendaagse vorm. Hun kritiek op (over)consumptie luidt dat het vaak draait om de bevrediging van 'valse behoeften'. Deze zouden niet voortvloeien uit de essentie van ons mens zijn, maar worden opgedrongen vanuit de reclame als motor van een kapitalistische economie die behoeften voortdurend aanwakkert. Dat onderscheid tussen zogenaamde echte en valse behoeften opent de val naar eindeloze en deels voorbijgestreefde debatten over de aard van behoeften. Hier dreigt een eindeloze morele discussie over smaken, voorkeuren en noodzakelijkheden, die onvoldoende perspectief biedt om een tot een kader te leiden voor individuele consumptie, noch voor een beleid terzake.

De vraagstelling van de politieke ecologie is actueler en fundamenteeler: *welke vrijheid is er in een samenleving om behoeften duurzaam te ontwikkelen? Hoe komen we tot een evenwicht tussen ontplooiing van persoonlijke behoeften en maatschappelijke grenzen, waaronder ecologische?* Echte vrijheid is dan niet de keuze uit ontelbare winkelrekken, maar de vrijheid om een eigen levensstijl te ontwikkelen waarin het goede leven centraal staat en die minder rond consumptie hoeft te draaien. Of met een boutade: niet de vrijheid om te kiezen uit vijftig soorten ontbijtgranen of tandpasta's, maar de vrijheid voor een keuze voor een leven waarin er tijd is om te ontbijten.

De politieke ecologie wil dus een hernieuwd en vernieuwend (normatief) kader aanreiken. Vertrekkend van de erkenning van de eindigheid van de aarde en van grenzen aan het ecologische draagvlak focust de politieke ecologie op de consumptie en stelt vast dat die de globale draagkracht van de aarde overschrijdt.

Ecologische en sociale rechtvaardigheid

Bovendien is onze consumptie zeer ongelijk gespreid, zowel internationaal als in eigen land. Vlamingen en Nederlanders benemen een veel grotere milieugebruiksruimte dan mensen in het Zuiden. Ook daarom is het toegeven aan en stimuleren van het eeuwige tekort wenselijk noch ethisch. Naast de ecologische grenzen baseert de politieke ecologie zich

“De politieke ecologie legt – soms in tegenstelling tot de beeldvorming – sterk de nadruk op de vrijheid en de autonomie van mensen. Vrijheid kent daarbij een brede invulling. Niet de vrijheid om nog meer te kunnen consumeren staat centraal, wel de vrijheid om een eigen leven uit te bouwen. Vrijheid binnen ecologische grenzen is het doel, consumptie wordt opnieuw een middel.”

op sociale argumenten voor een kritische en terughoudender opstelling tegenover de heersende hyperconsumptie. Twee rechtvaardigheidsargumenten onderbouwen de solidaire keuze voor duurzamere consumptie.

Onze hyperconsumptie is ten eerste maar mogelijk omdat het overgrote deel van de wereldbevolking onze levensstijl niet deelt en niet kan delen. Dat maakt de zeer ongelijke verdeling van de huidige consumptie onethisch ten aanzien van de meerderheid van de aardbewoners die vandaag die mogelijkheden tot consumptie niet hebben. Dat is niet alleen een probleem van armoede of ontwikkelingsachterstand, waar groei in het Zuiden een oplossing voor kan vormen. De bestaande ecologische grenzen sluiten een volledige inhaalbeweging uit waarbij ruim 6,5 miljard mensen ons huidige consumptiepatroon overnemen, moest er voor een dergelijke verregaande inhaalbeweging al een politiek draagvlak zijn. De kloof tussen onze landen met historisch ongekende rijkdom en andere delen van de wereld vereist daarom ook een drastische bijsturing van onze hyperconsumptie. Enkel door onze ecologische voetafdruk te verkleinen, scheppen we ruimte voor duurzame ontwikkeling in het Zuiden. Dat vereist meer duurzame consumptie (efficiëntie), maar ook andere en minder consumptie (sufficiëntie).

In de tweede plaats is onze hyperconsumptie maar mogelijk omdat we de voorraden van de volgende generaties in snel tempo opgebruiken. Hier speelt de rechtvaardigheid ten aanzien van de toekomstige generaties. Wij consumeren op enkele decennia de schaarse voorraden aan energie en grondstoffen. We vernietigen ook de biodiversiteit, veel sneller dan regeneratie mogelijk is. De milieu-effecten die voortvloeien uit onze consumptie en productie worden daardoor onomkeerbaar.

De politieke ecologie vertrekt vanuit de ecologische grenzen van onze aarde en koppelt deze aan mondiale en nationale solidariteit, en aan solidariteit met volgende generaties. Minder verspillen, minder vervuilen en duurzamer, misschien zelfs minder consumeren: het gaat over rechtvaardigheid tegenover mensen elders in de wereld en/of tegenover de volgende generaties, onze kinderen en kleinkinderen. De politieke ecologie plaatst de belangen van volgende generaties tegenover het heersende eigenbelang hier en nu. Dit (hernieuwde) normatieve kader biedt een houvast om anders met het eeuwige tekort om te gaan en om andere keuzes te maken dan de liberale ethiek of de economie, ...

Zo ontstaat een ecologisch kader om onze houding tegenover de reële en de aangevoelde schaarste te herbekijken. De schaarste wordt erkend, maar binnen een duidelijk kader geplaatst. De centrale vraag is niet hoe we de schaarste kunnen overwinnen door verdere groei van de economie én van de behoeften, wel hoe we met de schaarste omgaan. Naast de erkenning van ecologische grenzen speelt ook de erkenning van sociale mechanismen die maken dat er altijd positionele goederen zullen zijn. Mede daardoor is schaarste een wezenlijk onderdeel van de menselijke conditie.

Juist vanuit de erkenning van de ecologische grenzen en van de onontkoombaarheid van schaarste ontstaat het perspectief dat de ogen opent voor de ongekende rijkdom waarin we leven. De politieke ecologie plaatst het **genieten van de overvloed** tegenover de nooit-eindigende rat-race van het onverzadigbare streven naar meer. Juist de erkenning van grenzen opent de deur naar een onthaaste levenskwaliteit en naar het goede leven.

Het gaat er dan ook niet om mensen schuldgevoelens aan te praten, wel om levensstijlen te creëren waarbij we minder dingen nodig hebben en die ons meer tevreden maken dan vandaag. De Franse filosoof Pascal Bruckner stelt terecht dat het geen zin heeft om genot te veroordelen. We moeten het absorberen en vervangen door een nog groter genot. “Wie gruwet van de consumptiemaatschappij en van het vee dat door de supermarkten en warenhuizen schuifelt, moet andere genoegens verzinnen en nieuwe verleidingen scheppen”, aldus Bruckner.⁴

Vrijheid is meer dan enkel kunnen kiezen wat je consumeert

De overbektoneering van de vrijheid om te consumeren heeft de voorbije jaren onze notie van vrijheid en van het goede leven ongemerkt verengd tot een vrijheid die zich nog haast alleen op, voor en door de markt kan afspelen. Individuele vrijheid verschrompelde tot consumptievrijheid. Het maximaliseren van de keuze van de consument leidde tot een verschrompeling van de keuzevrijheid van de burgers.

We hebben de keuze uit veertig soorten water in alle soorten verpakkingen, maar mensen op het platteland kunnen vanwege nitraatvervuiling geen water meer drinken uit een eigen waterput. Het hele jaar door zijn er dezelfde soorten groenten en fruit uit de hele wereld te koop, maar tegelijk zijn sommige seizoensgroenten of inlandse fruitsoorten nog amper te vinden. Er is keuze uit tientallen verschillende bereide maaltijden in de supermarkt, maar in heel wat gezinnen lukken partners er niet meer in om 's avonds samen te eten. Er is een ongekend aanbod van aantrekkelijke terrasjes, maar op sommige pleinen zijn de publieke banken verdwenen waar je kan zitten zonder een consumptie te moeten nemen. Iedere dag komen er nieuwe modellen van gsm's en draagbare computers, maar een toestel van enkele maanden oud laten herstellen is haast onbegonnen werk.

Er komen steeds meer variaties van standaardproducten op de markt, maar tegelijk verdwijnen er haast ongemerkt heel wat fundamentele keuzemogelijkheden buiten de markt of keuzes die minder gestandaardiseerd zijn. Cruciaal is dat we ons beeld over keuzevrijheid bijstellen. We krijgen zogenaamd steeds meer keuzemogelijkheden: we kunnen kiezen tussen tientallen dezelfde soorten tandpasta of abonnementsformules voor de telefoon. Maar meer triviale keuzes gaan samen met een vermindering van belangrijke keuzemogelijkheden. Tegelijk zorgt de toenemende keuze tussen trivialiteiten voor de stress van het exces: keuzestress te midden van overvloed.⁵

We kunnen bijna eindeloos kiezen tussen weinig duurzame opties, waar duurzame opties inzake voedsel, mobiliteit, energie of andere vaak niet of amper voorhanden zijn. Daarom kan verandering van consumptiepatronen nooit alleen een zaak zijn van de individuele consument of van individuele keuzes. We hebben collectieve actie nodig om de keuzemogelijkheden zelf te veranderen.⁶ Dat vereist een politisering van het probleem en de vraag om structurele maatregelen. Dat vereist een gedurfde ecologische politiek, die niet alleen de onmiddellijke wensen van mensen wil bevredigen, maar die werkt aan structurele veranderingen op middellange termijn. Alleen zo kunnen we onze notie van keuzevrijheid, en vrijheid in het algemeen, opnieuw opentrekken en verrijken. Meer vrijheid betekent niet alleen meer keuze op de markt. Het betekent

ook het behoud of de herovering van de vrijheid om dingen te doen buiten de markt. Een nieuwe invulling van de notie van 'keuze' is niet het einde, maar juist het begin van het debat.

Leven voorbij de schaarste

Op basis van een erkenning van ecologische grenzen, van ecologische en sociale rechtvaardigheid en van een verruimd vrijheidsbegrip zoekt de politieke ecologie naar een andere houding tegenover schaarste. We willen de eeuwige onvrede en het eeuwige tekort in een wereld van nooit genoeg achter ons laten. Schaarste is een onderdeel van de menselijke conditie. De vraag is hoe we er dan anders mee kunnen omgaan te midden van de ongekende overvloed.

Karl Marx had zware kritiek op de kapitalistische economie, maar ook hij wou nog 'de schaarste voorbij'. In het marxisme en socialisme leefde de idee dat we door voldoende groei zo'n materiële overvloed zouden verwerven, dat er sprake zou zijn van een opheffing van de schaarste. Vandaag weten we dat dit een gevaarlijke illusie is, ten koste van ons milieu en zelfs recentelijk van onze levenskwaliteit.

De Britse socioloog Anthony Giddens⁷ ziet aanzetten voor een maatschappij-voorbijde-schaarste (*a post-scarcity society*). Deze draait niet om de afwezigheid van schaarste. Er zullen immers altijd 'positionele goederen' zijn, die men moeilijk kan delen. Als de ene ze bezit, bezit iemand anders het niet (bv. een woning met een uniek zicht op het water of een schilderij van Picasso). Een samenleving voorbij de schaarste is echter een samenleving waar economische groei niet langer essentieel is. Tendenties naar een postschaarstemaatschappij duiken op wanneer verdergaande accumulatie leidt tot een bedreiging voor of zelfs vernietiging van bepaalde levenswijzen. Een postschaarste-maatschappij kan ontstaan wanneer verdere accumulatie contraproductief wordt volgens de klassieke accumulatiecriteria, wanneer er sprake is van een overontwikkeling. Individuen en groepen gaan in hun levensstijl beslissingen nemen die het maximaliseren van economische return beperken of hier zelfs actief tegen in gaan.

Vandaag gaat het om een bewust leren leven met schaarste. Hierbij vertrekken we van ecologische grenzen aan verdere materiële productietoename. Zelfs Giddens⁸ vraagt welk alternatief er is voor een wereld die niet verder wil gaan op het pad van de zelfvernietiging. Het verder nastreven van kapitalistische accumulatie kan niet oneindig blijven voortduren. Deze ecologische invalshoek gaat samen met de toenemende aandacht voor de kwaliteit van ons leven. De centrale vraag luidt dan: 'Hoeveel is genoeg?' Meer nog dan een vraag naar de grenzen van wat de aarde kan dragen, gaat het om een vraag naar levenswijzen. Het gaat om keuzes voor postmateriële waarden.

Minder consumeren kan zo een deur openen naar beter leven wanneer het ons van vormen van (soms expliciete, vaak impliciete) consumptiedwang bevrijdt. Om anders om te gaan met schaarste, moeten we ons beeld van het 'goede leven' in de 21ste eeuw aantrekkelijker, wervender en vooral tastbaarder kunnen maken.

BIO

Dirk Geldof is doctor in de politieke en sociale wetenschappen en werkzaam op de Politieke Cel van Groen!. Reacties zijn welkom op dirk.geldof@groen.be

EINDNOTEN

- ¹ Dit artikel is gebaseerd op werkteksten van Geldof, Dirk, 2007. Over consumptie en geluk (werktitel). Antwerpen, Houtekiet. Dit boek verschijnt in de loop van 2007
- ² Rutger Claassen, 2004. Het eeuwig tekort. Een filosofie van de schaarste. Amsterdam, Ambo, 275 p. Een uitgebreide bespreking verscheen in Oikos. Zie: Geldof, Dirk, 2005. Hoe omgaan met het eeuwig tekort? In: Oikos, nr. 33, pp. 50-59.
- ³ Claassen (2004: 205)
- ⁴ Pascal Bruckner, 2002. Gij zult gelukkig zijn! Amsterdam, Boom, p. 52
- ⁵ Schwartz, Barry, 2004. 'De paradox van keuzes. Hoe teveel een probleem kan zijn'. Utrecht, Het Spectrum, 272 p.
- ⁶ Zie Levett, Roger, Christie, Ian, Jacobs, Michael & Riki Therivel, 2003. 'A better choice of choice. Quality of life, consumption and economic growth', London, Fabian Society, 86 p.. Zie vooral hoofdstuk 5
- ⁷ Giddens, Anthony, 1994. *Beyond left and right. The future of radical politics*. Cambridge: Polity Press, pp. 101-102.
- ⁸ Giddens, Anthony, 1990. *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press, pp. 164-166.

Dirk Geldof

De politieke ecologie

- ✓ vertrekt vanuit de **ecologische grenzen**, en de erkenning dat we in de rijke landen die grenzen ver overschrijden.
- ✓ streeft vanuit ecologische rechtvaardigheid naar een consumptiepeil dat voor iedereen op aarde duurzaam haalbaar is. (**solidariteit met alle aardbewoners**)
- ✓ streeft vanuit ecologische rechtvaardigheid naar een consumptiepeil dat onze ontwikkeling maximaliseert zonder de ontwikkelingskansen van volgende generaties te hypothekeren. (principe van duurzame ontwikkeling, **solidariteit met volgende generaties**)
- ✓ streeft naar een **maximale levenskwaliteit** voor zoveel mogelijk mensen vandaag en in de toekomst (solidariteit vandaag en levenskwaliteit als doel), waarbij mensen **genieten van de ongekende rijkdom en consumptie**.
- ✓ wil **een grotere vrijheid**, waarbij mensen opnieuw meer keuze krijgen om levensstijlen te ontwikkelen met keuzes die niet uitsluitend via de markt verlopen. (ruimere keuze tussen meer gecommuniceerde en minder gecommuniceerde levensstijlen)
- ✓ beschouwt **schaarste als deel van de menselijke conditie**, zowel vanuit ecologische grenzen als vanuit de erkenning dat er steeds positionele goederen zullen zijn.
- ✓ streeft naar **een postschaarste samenleving**, waarin niet de frustrerende illusie heerst dat we schaarste kunnen overwinnen, maar waarbij mensen met schaarste leren leven.